

Bolşevikler ve İslam

Dave Crouch

Irak'ta olası bir felakete karşı karşıya kalan politik sistem İslamı günah keçisi ilan etmekte birleşmiş durumda. Haziran 2005'te Londra'daki bombalamaların ardından Blair'in Dışişleri Bakanı Jack Straw, saldırıların Irak'la ilişkisini kabaca reddederek yenilenmiş bir saldırının işaretini verdi.¹ Avrupa gazetelerinde yayımlanan ırkçı karikatürlere gösterilen tepkiler İslamofobinin sözde liberal çevreler üzerindeki etkisini ve solun kafa karışıklığını gösterdi.

Bu konu, devrimci solu İslami başörtüsü konusuna ilişkin tavır ekseninde kutuplaştırdı. Fransız Devrimci Komünist Birlik'ten Gilbert Achcar iki ucun ortasında pozisyon alarak, bir yandan kendi partisindeki ve Fransız solundaki bazı unsurları türban konusunda eleştirirken diğer yandan Sosyalist İşçi Partisi'ni (SWP) "Britanya Müslüman Birliği gibi İslami köktendinci bir örgüt ile" seçim işbirliği yaptığı için suçladı.² Ne var ki, Hristiyanlığın içinden çıkan sol eğilim-

1) Temmuz olaylarının ardından Yasmin Alibhai Brown "iğrenç manyak-sapkınların" "saf, içi boş şeytanlığı"ndan, "ayrıcalıklı İslami faşistler"den ve "çılgın bakışlı" "katiller"den söz etti ('Let Us Not Grace these Bombers with a Cause', *Independent*, 11 Temmuz 2005). Polly Toynbee SWP'yi "ilkel İslami aşırılıkçıların yol arkadaşı" olmakla itham etti ('In the Name of God', *Guardian*, 22 Temmuz 2005); hakaretimiz lakap bulmakta hiçbir zaman güçlük çekmeyen Nick Cohen ise liberal solun "psikopat aşırı sağın yol arkadaşı haline geldiğini" söyledi ('I Still Fight Oppression', *Observer*, 7 Ağustos 2005).

2) 'Marxists and Religion: Yesterday and Today', *International Viewpoint*, Mart 2005 içinde, bu makaleye <http://www.zmag.org> adresinden de ulaşılabilir.

li, "kurtuluş teolojisi" türünden dini yorumların İslam tarafından imkansız kılındığını söyleyen Achcar'ın sağ kesimlerin İslamın diğer dinlerden bütünüyle farklı olduğu savına büyük bir taviz verdiği görülüyor. Achcar'a göre, Kuran Müslümanları gerici bir zihin yapısına hapsediyor.³

Gerçekte ise İslami inanca sahip insanların arasından çıkan sol örgütlere ilişkin çok sayıda örnek mevcuttur. Malcolm X'in 1960'lardaki devrimci Kara Panter Partisi üzerinde büyük bir etkisi vardı, İran'da şaha karşı gerilla mücadelesi veren Mücahitlerin liderleri Marksizm ile İslamın bir tür bileşimini savunuyorlardı. Aynı zamanda, 1973'te Afganistan'da gerçekleşen askeri darbenin liderlerinin veya 1970'lerin ortalarında Pakistan'da millileştirme programını uygulayan Zülfikar Ali Butto'nun "İslam sosyalizmi" sloganına başvurması örneklerinin de gösterdiği gibi, İslam ülkelerinin yönetici sınıfları da halk içindeki desteklerini artırmak için sol retoriğe sıkça başvurular.

Böylelikle, Müslümanların devrimci fikirlere sahip olabileceği beklenebilecek bir şeyse, onları sosyalizme kazanmaya çalışan ilkeli Marksist örgütlerin tarihsel deneyimi nedir? Bu konudaki tartışmaların çoğunda eksik kalan nokta Lenin'in Bolşeviklerinin nüfusun yüzde onluk bölümünü -16 milyon insan-Müslümanların oluşturduğu eski Rusya İmparatorluğu halkı içinde devrimi nasıl yaptıklarının değerlendirilmesidir. Bu kısa makale bu boşluğu doldurmak için bir katkıdır. 1917'den 1920'lerin ortalarına değin Bolşevik siyasetin Stalin'in 1927'de İslama karşı başlattığı cadı avından radikal biçimde farklı olduğunu, ilk yıllarda Bolşeviklerin Müslümanları Komünist Partisi'nin içine davet ettiklerini ve İslami örgütlerle geniş çaplı bir birleşik cephe faaliyeti gerçekleştirdiklerini göstermeye çalışacağız.

Amacım Lenin'in mirasını sağ kesimin onun üzerine attığı çamurdan temizlemek ve Bolşeviklerin deneyiminden bazı dersler çıkarmak. Bu konu, otuz yıllık gerilemenin ve tecrit edilmişliğin ardından yeniden yükselmeye başlayan küçük ve yıpranmış devrimci sol için önem taşıyan bir dizi konudan biridir. Alex Callinicos'un belirttiği gibi, "Başörtüsü konusu gerçek sorunun semptomlarından biridir, bu sorun hem ekonomik sömürü hem de ırkçı baskı altında ezilen ve daha çok bu sebepten dolayı Müslüman inancına sıkıca sarılan Avrupa toplumunun en alt kesimini kucaklayarak hareketimizi nasıl genişleteceğimize ilişkin bir sorundur."⁴ İşçileri giydikleri kıyafetten veya dini inançlarından dolayı elimizin

3) "Marksizmin aynasında Ortadoğu," SWP'nin Temmuz 2004'te Londra'da düzenlediği "Marksizm 2004" etkinliğinde yapılan konuşma. Burada Achcar Hristiyanlık ile İslamiyetin birbirlerinden oldukça farklı yaratılışta olduğunu, biri zulüm görmüş bir tarihten ürünü iken diğerinin hızla kudretli bir imparatorluğun yöneticisi haline geldiğini söyleyerek Kuran'ın sol yorumlara kapalı olduğunu iddia etti: "[Kuran'ın] içinde bulduğunuz pek çok şeyi radikal sol bir tercümeyle tabi tutmaya çalışırken gerçekten zorlanırsınız. Bunun nedeni onların tanrının sizi sınıfsız yarattığını ve böylece toplumsal sınıfların doğal olduğunu ve onları yok edemeyeceğinizi söylemeleridir. Kadın meselesinden söz etmeye gerek bile yok...bu [Kuran] baştan aşağıya gerici siyasetlere kapı açar." Halbuki, İslama ilişkin Marksist yaklaşım Kuran türünden metinlerden değil toplumun içindeki maddi çelişkilerden yola çıkar.

4) 'Building on the Success of the London ESF', IST Tartışma Bülteni, Ocak 2005.

Devrimci Marksizm

tersiyle itersek kendimizi sekter bir çoraklığa mahkum etmiş oluruz. Irkçılığa ve emperyalizme karşı Müslümanlarla birlikte tavır almanın solun enternasyonalist görevi olduğunu söylemek herhalde abartma olmaz.

Bu aynı zamanda kişisel bir konu; bu nedenle kendi inançlarımla ilgili birşeyler söylemeliyim. Çocukken düzenli olarak katıldığım Anglikan kilisesinin ritüellerinin cazibesine kapılmışım. Buna karşılık, yirmili yaşlarıma ilk yıllarıma değin geçen sürede gerçek bir dini inanca sahip olduğumu hatırlamıyorum. Sonra o yıllarda kaderimin daha yüksek bir varlığın elinde olduğuna ilişkin güçlü bir hisse kapılmışım. Bu durum büyük olasılıkla o dönemde yaşadığım kişisel tedirginliğin, yoksulluğun ve umutsuzluğun bir yansımasıydı. Topluma çok öfkeliydim ve dini bir cemaate, şiddete veya dini şiddete yönelmem gayet mümkündü. Bunun yerine, Marksizmin dünyayı anlama ve onu değiştirmek için daha etkili bir rehber sunduğuna kanaat getirdim.

Bolşevikler döneminde Hristiyanlık

Dindar insanlara SSCB'yi sorduğunuzda size Stalin'in her çeşit dini inanca karşı işlediği su götürmez suçları birbiri ardına sıralayacaklardır. Çok sıklıkla tüm sosyalistleri de aynı fırçaayla karalarlar. Halbuki gerçekte Lenin döneminin Bolşevik Partisi ile veya aynı partinin Rusya'daki iktidarının ilk yılları ile Stalinizmin hiçbir ilgisi yoktur. Öncelikle, partinin programı açıkça ateist olsa da ateizm hiçbir zaman parti üyeliğinin bir koşulu olmadı: Bolşeviklere göre, din her yurttaşın özel alanına dahil bir konuydu. 1905'te Lenin parti programındaki ateizmi de kapsayan sert bir eleştiri kaleme aldı. Burada, "kapitalizmin karanlık güçlerine karşı verdiği kendi mücadelesi tarafından aydınlatılmadıkça sayısız bildiri veya vaaz proleteriyayı aydınlatamaz" demektedir.⁵

Sosyalistler halkın sosyalist örgütlerle ilk kez bağlantı kurduğu dönemlerde dini inançlara sahip olmasını olağan sayıp, ancak kendi güçleriyle dünyayı değiştirebileceklerine ikna oldukları müddetçe dini inançlarından sıyrılmalarını beklerler. Dinin "halkın afyonu" olduğunu ifade eden ünlü vecizesinin hemen öncesinde Marx, dinin aynı zamanda halka kendi ezilmişliğinin gerçekliği ile bu ezilmişliğe karşı koymak için özlemlerini ifade edebileceği bir dil sunduğunu da belirtir:

Dini ıstırap aynı anda hem gerçek bir ıstırapın ifadesidir hem de gerçek ıstırapa karşı bir isyan. Din ezilen kulun ahıdır, kalpsiz bir dünyanın kalbidir, ruhsuz koşulların ruhudur. Din halkın afyonudur.⁶

5) 'Socialism and Religion' (1905). Lenin'in burada alıntı yaptığımız tüm makalelerine www.marxists.org/archive/lenin adresinden ulaşılabilir.

6) K Marx, *Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Right* (1843—vurgu orijinalinde), www.marxists.org adresinden ulaşılabilir.

Lenin devrimci partiye katılmadan önce işçileri dini inançlarını bırakmaya zorlamanın siyasi bir intihar olacağı konusunda oldukça netti. Tam tersine, dini inançlıların katılımını teşvik etti. 1909'da "Onların dini inançlarına yönelik en ufak bir saldırıya kesin olarak karşıyız" diye yazıyordu. Böyle yapanları "çocuk yuvası materyalistleri" olarak tanımladı:

Günümüzde dinin en derinde yatan kökü, kapitalizmin, sıradan emekçi insanlara her gün ve her saat, savaş, deprem ve benzeri olağanüstü olayların yaşattığından bin kez daha ağır gelen korkunç bir ıstırap veren ve en vahşi eziyeti uygulayan kör güçleri karşısında işçi kitlelerinin toplumsal olarak mazlum bir konumda bulunması ve görünürde bütünüyle çaresiz olmasıdır.⁷

Rus Marksistleri işçilerin radikalleşmelerinin dini inançlarına yansiyabileceğini de kavramışlardı. Yazdığı otobiyografide Trotskiy, 1890'ların sonundaki grev dalgası sırasında Ukrayna'daki işçilerin Rus Ortodoks Kilisesi'nden koparak diğer inançlara, örneğin "resmi dine karşı savaş veren" Baptistlere katıldığını kaydeder ve bu durumun çoğu zaman sosyalist siyaset yolundaki bir ilk adım, "devrim yolunda ilerleyişlerindeki geçici bir durak" olduğunu belirtir.⁸ Lenin'in 1903'te sayıları o dönemde 10 milyondan fazla olan Hristiyan dini cemaatlerin üyelerine seslenen bir gazete yayımlamayı önermesinin ardında da benzer bir gözlem yatar. 1904'te *Rassvet* (Şafak) gazetesi "deneme amacıyla" dokuz sayı yayımlanmıştır.⁹

Bolşeviklerin Hristiyanlığa karşı sekter olmayan tutumu Ocak 1905'te Petersburg'da gerçekleşen genel grev esnasında sınıandı. Bu grevin doruk noktası 200 bin işçinin çara dilekçe vermek amacıyla yaptıkları ve askerlerin yaptığı katliamla sonuçlanan yürüyüştür. Bu harekete polis ajanı olduğu konusunda hakkında yaygın bir kanaat bulunan Grigori Gapon önderlik ediyordu. Lenin'in Gapon'la buluşup konuşmak ve hatta onu örgütlemek amacıyla her türlü gayreti göstermesinin ardından Bolşevikler gösteriye katıldılar.¹⁰ Gapon bir Rus Ortodoks papazıydı ve kilise en yukarı birimden köy hiyerarşisinin en alt seviyesine değin çarlık devletine yakından bağlıydı. Kilisenin bazı papazları Yahudilere karşı katliamlara öncülük etmiş, işçilere ve rejim muhaliflerine saldıran Kara Yüzler'i örgütlemişlerdi. Buna rağmen, çarlığın Ortodoksluğu sınıf iktidarının bir silahı olarak kullanıyor oluşu, Bolşeviklerin çok sayıda sıradan Rusun oldukça farklı nedenlerden dolayı Ortodoks inancına bağlı olduğu gerçeğini görmelerini engellemedi.

Bolşevikler Ekim 1917'de iktidara geldiklerinde Sovyet devletinin dinsiz bir devlet olduğunu ilan ettiler, din karşıtı değil. Aralık'ta Ortodoks kilisesi devletten ayrılıp mülk edinme hakkını kaybederken yeni doğanların nüfusa kaydedilme-

7) 'The Attitude of the Workers' Party to Religion' (1909).

8) L Trotskiy, *My Life* (Harmondsworth, 1984), 6. bölüm.

9) T Cliff, *Lenin, vol I: Building the Party* (Londra, 1986), s. 84-86.

10) a.g.e, s. 157-158.

Devrimci Marksizm

si, evlilik, boşanma ve eğitim devletin sunduğu dindışı hizmetler haline geldi. Kiliseler okul, konut, klüp vb. olarak kullanılmaya başlandı, fakat dini gruplar ibadet amacıyla merkezi veya yerel otoritelere başvurmakta serbestti. Okullar laikti, din karşıtı değil.

Kararname yayımlamakla kiliseyi pratikte ortadan kaldırmak iki farklı şeydi. Bazı yerlerde Ortodoks hissiyat yükseldi ve kilise mülkünün kontrolü konusunda cemaatlerle Bolşevikler arasında çatışmaların yaşandığı anlar oldu. Buna rağmen, Ortodoks kilisesinin lideri Patrik Tikhon'un sayısı üç milyona varan kıtlık kurbanlarına yardım amacıyla döviz elde etmek için kilise mülkünün satışına direnmesinin ardından halkın Ortodoksluğa desteği ciddi biçimde azaldı. Trotskiy'in kilisenin malvarlığına el koyma kampanyasına karşı direniş örgütleyen 45 papazın idam edilmesi bu bağlamda gerçekleşen bir olaydır. Bu sert politika kiliseye karşı kasıtlı bir saldırıdan ziyade kıtlığın yarattığı olağanüstü koşullar bağlamında değerlendirilmelidir.¹¹

Gerçekte ise, bazı Hristiyan kiliseleri Bolşevik iktidar döneminde gelişmiştir. Baptistler, Evanjelik Hristiyanlar, Pentecostallar ve Adventistler gibi bir dizi dini teşkilattan oluşan Evanjelik Protestan hareketi, Sovyet iktidarının ilk on yılında 100 bin kişiden bir milyonu aşkın katılımcıya ulaşmıştır. Sovyet anayasasının tanıdığı dini propaganda özgürlüğünden faydalanan bu evanjelikler geniş çaplı ve etkin bir misyonerlik faaliyetine giriştiler. Bir dizi dini eser yayımladılar, vaiz yetiştirmek için İncil okulları açtılar, hayırseverlik programları organize ettiler, tarım ve imalat kooperatifleri kurdular.¹²

Evanjelizmin hızlı yükselişinin nedenlerinden biri Trotskiy'in Ekim 1918'de aldığı (birkaç ay sonra hükümet tarafından da desteklenen) dini inançlarının askerlik yapmayı yasakladığını kanıtlayan kişilerin askerlik görevi olarak cephe görevi yerine sağlık hizmetleri alanında çalışmasına izin veren kararıydı. Bu karar, iç savaşın en şiddetli dönemine girilirken alınmıştı. Rus evanjelikleri üzerine çalışan Bolşevik düşmanı akademisyen Paul Steeves pasifizm ile evanjelizmin yükselişi arasında doğrudan, nedensel bir ilişki kurulmasına karşı çıkmakla birlikte "pasifist görüşlerin Rus Baptist Kilisesi yönetimini etkisi altına aldığı özel dönemin (1917-1926) Baptist hareketin sayısal bakımdan olağanüstü güçlendiği dönemle çakıştığını" kaydediyor.¹³ Başka bir deyişle, genç erkekler askerlik görevinden kaçmak için evanjelistlere katılıyorlardı. Böyle olduğu halde, Bolşevik önderlik bunun din özgürlüğü siyasi ilkesine sahip çıkarken ödemek zorunda ol-

11) W Husband, *Godless Communists: Atheism and Society in Soviet Russia 1917-1932* (Illinois, 2000), s. 54-57.

12) P Steeves, *Keeping the Faiths: Religion and Ideology in the Soviet Union* (New Jersey, 1991), s. 85-86. Daha sonradan Protestan evanjelik hareketinin gelişimini sağlayan bu aktivitelerin tamamı Stalin'in iktidarını sağlamlaştırmasının ardından, Nisan 1929'de yasaklandı.

13) 'Russian Baptists and the Military Question, 1918-1929,' P Brock and T P Socknat (derleyenler), *Challenge to Mars: Essays on Pacifism from 1918 to 1945* (Toronto, 1999) içinde, s. 21-40.

dukları bir bedel olduğuna kanaat getirdi.

Devrimin ertesinde iktidara geldiğinde Lenin ateist propagandanın ılımlı olmasına dikkat etti. Kasım 1918’de şöyle yazıyordu: “Dini önyargılarla mücadele ederken aşırı derecede dikkatli olmalıyız; bazıları dini hislere saldırarak bu mücadeleye büyük zarar veriyor. Propaganda ve eğitime başvurmalıyız. Bu mücadeleye çok keskin bir biçim vermekle yalnızca halkın huzursuzluğunu arttırırız.” Lenin 1921’de “Herhangi bir milliyetin bizim halka dini inançlarından dolayı baskı yaptığımızı düşünmesine ve düşmanlarımızın böyle söylemesine zemin hazırlayacak her türlü davranıştan kesinlikle kaçınım” öğütüne uymayan parti üyelerinin kınanmasını öngören bir direktifin yayımlanması için partinin merkez komitesini ikna etti.¹⁴ Komünist grupların dini hislere saldırmaya yeltendiği bazı anlar oldu. Genç Komünistler Birliği’nin 6 Ocak 1923’te düzenlediği “Kızıl Noel” sırasında öğrenci ve işçi gençliğin palyaço elbiseleri giyerek Enternasyonal marşını söyleyerek dini figürlerin kuklalarını yaktığı törenler yapıldı. Ancak bu türden olaylar istisnayı ve Bolşevik önderlik tarafından sertçe eleştirildi.¹⁵ Kaldı ki, iç savaşın ve Alman Devrimi’nin yenilgisinin ardından devrimci dalga geri çekilirken tahmin edilebileceği üzere, tek başına ateist propaganda başarısız kalıyordu. Bolşeviklere göre dinin ortadan kaldırılması ancak “novy byt”in (temiz, sıcak ve sağlıklı barınma koşulları, elektrifikasyon, gelişkin tarım, yükselen yaşam standardı) inşa edilmesiyle mümkün olabilirdi. Fakat 1920’lerin ortalarına geldiğinde hâlâ yedi yıllık savaşın felaketlenmiş sonuçlarının üstesinden gelmeye çalışıyorlardı.

Lenin’in “Militan Materyalizmin Önemi Üzerine” başlıklı yazısı ilk defa Mart 1922’de yayımlandı ve düzenli çıkan ilk ateist kitle gazetesi *Bezbojnik*’in (Ateist) birinci sayısı da aynı yılın sonraki döneminde basıldı. Fakat bu ve diğer yayınlar herhangi bir etki yaratamadı, çok geçmeden editörleri hararetle malzeme aramaya başladı. Tanrıtanımazlar Birliği demoralize olmuş küçük bir ateist grup tarafından 1925’te kuruldu ama ilk yıllarında etkisiz kaldı. Stalin’in tüm dini faaliyetleri yasakladığı yıl olan 1929’da ismini Militan Tanrıtanımazlar Derneği olarak değiştirdi ve ancak bunun ardından derneğin üye sayısından patlama yaşandı: 1931’de 5 milyon üyeye sahipti.¹⁶

14) Aktaran P Steeves, a.g.e.

15) W Husband, a.g.e., s. 58-59.

16) Bakımız: W Husband, a.g.e., s. 59-66. “Dini kuruluşlar hakkındaki” kanununun 17. maddesine göre: “Dini toplulukların aşağıda sıralanan faaliyetleri yapması yasaktır: a) karşılıklı yardım, kooperatifler, sanayi kuruluşları için fonlar kurmak ve genel olarak kendilerine ayrılan mülkleri dini gereksinimleri karşılamak haricindeki herhangi bir amaç için kullanmak b) üyelerine maddi destek vermek c) çocuklara, gençliğe, kadınlara özel toplantılar düzenlemek veya genel olarak İncil, edebiyat, el sanatları, emek veya dini alanlarda çalışma toplantıları, gruplar, çevreler, bölümler kurmanın yanında geziler düzenlemek, çocuk parkları kurmak, kütüphaneler ve okuma salonları açmak ve sanatoryum ve tıp klinikleri işletmek...”

İslam ve imparatorluğun çöküşü

Müslümanlar Rus emperyalizminden büyük zarar görmüşlerdi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Orta Asya'da zorunlu askerlik uygulamasına geçilmesiyle birlikte öfke doruğa çıktı ve 1916 yazındaki kitle isyanı esnasında 2,500 Rus yerleşimcisi yaşamını yitirdi. İsyana acımasızca bastırıldı: Ruslar 83,000 kişiyi katletti. Çarlığın krizi din özgürlüğü ve çarlık tarafından tanınmayan ulusal haklarını talep eden milyonlarca Müslümanı radikalleştirdi. Birinci Tüm Rusya Müslümanları Kongresi 1 Mayıs 1917'de Moskova'da toplandı. 1,000 delegenin 200'ü kadındı. Ateşli tartışmaların ardından sekiz saatlik işgünü, toprakta özel mülkiyetin ilgası, büyük ölçekli mülkiyete tazminatsız el konması, kadınlar için eşit siyasal haklar ve poligaminin ve tesettürün kaldırılması kabul edildi. Kongrenin anlamı dönemin İslam toplumlarının o dönemde tipik özelliği olan kadınlara yönelik kısıtlamaların dünyada ilk kez Rusya Müslümanlarınca kaldırılmasıydı.¹⁷

İmparatorluk coğrafyasındaki İslam monolitik bir inanç olmaktan oldukça uzaktı. Örneğin Tatarlarda ve Kırgızlarda kadınların örtünmesi geleneği yoktu. Peçe ve haremlik-selamlık uygulamasının Orta Asya'da geçerli olduğu bölgelere bakıldığında bu pratiklerin genellikle Rus kolonizasyonunun ertesinde başladığı ve büyük ölçüde gelir düzeyi yüksek kentli kadınlarca uygulandığı görülüyordu.¹⁸ Orta Asya İslamının içindeki bir entelektüel çevre olan Ceditler (veya "yenilikçiler") devrim için büyük önem taşımaya başladı. Rus fethinin ışığında Müslüman mirasını yeniden yorumlamaya çalışıyorlardı. Toplumlarının yaşadığı "gerileme" ve "yozlaşma"nın nedeninin "saf" İslamdan ayrılmak olduğunu düşünen Ceditler, yüzyıl dönemecindeki Orta Asya toplumunun sert bir eleştirisini formüle ediyorlardı. Ancak Ceditler'e göre "saf İslam" kutsal kitap metinlerinin akılcı biçimde yorumlanması anlamına geliyordu ve bunun önkoşulu ise ulusları güçlü ve sağlıklı kılan modern bilgiydi. Öncü düşünürleri toplumlarını İslam yoluna sokma fikri kadar ilerleme ve teknoloji fikirlerinin de cazibesini kapılmışlardı. Bu anti-feodal, orta sınıf entelektüelleri dinin eğitim müfredatından çıkarılmasını ve kadınların toplumda daha aktif rol oynamasını istiyorlardı.¹⁹

Böylelikle Ceditler "ilerici" ve modern gördükleri Batıya yöneliyor ve Müslüman toplumunu geri bıraktırdığını düşündükleri Müslüman din adamları-

17) A. Bennigsen ve C. Lemercier-Quelquejay, *Islam in the Soviet Union* (Londra, 1967), s. 78; R. Pipes, *The Formation of the Soviet Union* (New York, 1954), s. 77.

18) D. T. Northrop, 'Hücum: Unveiling Campaigns and Local Responses in Uzbekistan, 1927', D. J. Raleigh (der), *Provincial Landscapes: Local Dimensions of Soviet Power, 1917-1953* (Pittsburg, 2001) içinde, s. 125-145.

19) A. Khaleed, *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia* (Berkeley, 1998).

na sırt çeviriyorlardı. Kendilerini Rus liberalizmiyle özdeşleştirdiler ve bundan dolayı 1914'te savaşı desteklediler. Ancak kayıp sayısı artıkça Ceditler önceki ideallerini bir yana bıraktılar. Sonraki darbe 1918'de, Trotskiy'nin Batı emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama planlarını içeren gizli antlaşmaları açıklamasından sonra geldi.

Bunun ardından Ceditler, 1908'deki Türk Devrimi'ne önderlik eden Jön Türkler'e atıfla kendilerine Genç Buharahlılar adını verdiler. (Buhara o dönemde dini ve kültürel bir merkezdi.) Dönemin en etkili Cedit önderi Abdulrauf Fitrat 1919'da İngilizleri Hindistan'dan kovma görevinin "Kuran'ı bir hayvanın ayaklarının altında çiğnenmekten kurtarmak kadar büyük bir görev... bir domuzu camiden çıkarmak denli güçlü bir kaygı" olduğunu yazacaktı. "Sovyet rejimi tarafından kurulan yeni yönetim organlarına üşüşen" Ceditler için Bolşevizm çekici bir alternatif haline gelmişti.²⁰ Moskova'daki Müslüman Komiserliği Rusya'nın İslam politikasını idare ediyordu, komünist oldukları kolay söylenemeyecek Müslümanlar bu örgütün liderlik mevkilerine getiriliyordu.²¹

Eski imparatorluğun sınırları içinde yaşayan Müslümanlar arasında Bolşevizme yönelen tek grup Ceditler değildi. Müslümanların arasında İslami değerlerin sosyalist ilkelere benzerliği hakkında yaygın bir tartışma yapılıyordu. "İslami sosyalizm" taraftarları Müslümanları sovyetleri inşa etmeye çağırdılar. "Din, özgürlük ve ulusal bağımsızlık!" ile "Yaşasın sovyet iktidarı, yaşasın şeriat!" dönemin popüler sloganları arasındaydı.²²

Önceden Japonya'da profesörlük yapan, 1919'da Britanya'ya karşı atağa geçen Afgan monarşisinin danışmanlığı görevine getirilen Muhammed Barkatullah'a kısaca bakmak dönemin ruhunu anlamamıza yardımcı olacaktır. Barkatullah, (sonradan Türkistan olarak bilenecek olan) Orta Asya'daki uzun seyahati sırasında kaleme aldığı "Bolşevizm ve İslami Siyasi Örgütlenme" başlıklı broşürünü dağıtmıştır. Broşürün bir kopyasını ele geçiren Hindistan'daki Britanya gizli servisi, metni Farsçadan İngilizceye çevirmiştir. Bu metinden uzunca bir alıntı yapmaya değer:

Çarlık aristokrasisinin uzun, karanlık gecesinin ardından insan özgürlüğünün şafağı Rusya ufkundan söküyor, Lenin insan mutluluğunun bu şafağına ışık ve parlaklık veren parlayan güneştir. Rusya ve Türkistan'ın geniş topraklarının yönetimi işçilerin, çiftçilerin ve askerlerin eline geçmiştir. Irk, din ve sınıf ayrımları ortadan kalkmıştır... Ancak bu saf, biricik cumhuriyetin düşmanı Asya uluslarını ebedi esaret altında tutmayı uman Britanya emperyalizmidir. İnsan özgürlüğünün yeşeren ağacı kök salmaya ve güçlenmeye başlamışken onu devirmek için askeri birliklerini Türkistan'a soktu. Dünyanın ve Asya uluslarının

20) A Khaleed, 'Nationalizing the Revolution in Central Asia: The Transformation of Jadidism, 1917-1920', R G Suny ve T Martin (der), *A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin* (Oxford, 2001) içinde.

21) J Smith, *The Bolsheviks and the National Question, 1917-1923* (Londra, 1999), s. 131.

22) F M Muhametşiy, *Musul'mane Rossii* (Moskova, 2001), s. 48-49.

Devrimci Marksizm

Müslümanlarının Rus sosyalizminin soylu ilkelerini anlamasının ve ona ciddi ve istekli biçimde sarılmasının zamanı gelmiştir. Bu yeni sistemin belli başlı faziletlerini anlamalı, gerçek özgürlüğü savunmak, gaspçı ve despot Britanya'nın saldırılarını püskürtmek için Bolşevik birliklere katılmalıydılar. Vakit kaybetmeden modern bilimi, güzel sanatları, pratik fiziği, kimyayı, mekaniği vb. öğrenmek üzere çocuklarını Rus okullarına göndermelidirler. Ey Müslümanlar! Bu ilahi çağlığı dinleyin. Lenin kardeşimizin ve Rusya'nın Sovyet hükümetinin size yaptığı özgürlük, eşitlik ve kardeşlik çağrısına kulak verin.²³

Müslümanlar ve Sovyetler

Eski Rusya sömürgelerinin ezilen halkları için din özgürlüğü ulusal özgürlüğün önemli bir vechesiydi. Bolşevik siyaset, çarlığın ulusal azınlıklara ve onların dinlerine verdiği zararları telafi etmeyi amaçlıyordu. Bu sadece bir temel adalet ve demokrasi meselesi değildi, aynı zamanda Müslümanların kendi aralarındaki sınıfsal çelişkileri açığa çıkarabilmek için de gerekliydi. Bundan dolayı, ulusal özerklik ve Rusya'dan bağımsızlık Sovyet politikasının temel unsurlarıydı. Genç Sovyet hükümetinin 24 Kasım 1917'de yayımladığı "Rusya'nın ve Doğu'nun Tüm Müslüman işçilerine" başlıklı bildirmede şöyle deniyordu:

Tüm camileri ve ibadethaneleri yok edilen, inançları ve göreneklere çarlar ve ezenler tarafından ayaklar altına alınan Rusya Müslümanlarına: inançlarınız ve ibadetleriniz, ulusal ve kültürel kurumlarınız sonsuza dek hür ve dokunulmazdır. Tüm Rusya halkının olduğu gibi, sizin haklarınız da devrimin kudretli koruması altındadır.

"Korenizatsiya" veya "yerlileştirme" olarak bilinen, günümüzde pozitif ayrımcılık olarak nitelendirilebilecek geniş bir program uygulamaya kondu. Rus ve Kazak yerleşimcileri ile onların Rus Ortodoks Kilisesi içindeki ideologlarının kovulmasıyla işe başlandı. Rus dilinin hakimiyetine son verildi ve yerli diller okullara, devlet dairelerine ve basına geri döndü. Yerli halkın mensuplarına devlet organlarında ve komünist partilerde liderlik mevkileri verildi ve işe alınmada Ruslar yerine onlara ayrıcalık tanındı. Rus olmayan yeni kuşak liderler yetiştirmek üzere üniversiteler açıldı.²⁴

Çarlar tarafından yağmalanan kutsal İslami anıtlar, kitaplar ve eşyalar camilere geri verildi: Hazreti Osman'ın Kutsal Kuran'ı Aralık 1917'de Petrograd'da düzenlenen törenle Müslüman Kongresi'ne geri verildi.²⁵ Müslümanların dini günü olan Cuma günü Orta Asya genelinde tatil günü olarak ilan edildi.²⁶

23) Bu çalışma A Khaleed'in 'Nationalizing...' başlıklı çalışmasında anılıyor. Tam metni Britanya Kütüphanesi'nin dehlizlerinden bulup çıkararak Irina Lester'e minnettarım.

24) Ayrıntılar için bkz: 'The Seeds of National Liberation', *International Socialism* 94 (Bahar 2002), s. 115-142. Ayrıca şu çalışmaya bkz: 'Levy i prava malykh narodov', *Svobodnaya Mysl'*-XXI, sayı: 7, 2004, veya www.postindustrial.net

25) A. Avtorkhanov, *Imperia Kremliya* (Vilnius, 1988), p99.

Şeriat hukuku 1917 Şubat Devrimi boyunca Müslümanların merkezi bir talebiydi. İç savaşın sonuna yaklaşıldığı 1920-21 döneminde Orta Asya ve Kafkasya'da Sovyet hukuk kurumlarıyla yan yana İslami mahkemelerin şeriat hukuku uyarınca adalet işlerini gördüğü paralel mahkeme sistemi kuruldu. Halkın dini adalet ile devrimci adalet arasında seçim yapma hakkına sahip olması amaçlanıyordu. Sistemi denetlemek üzere Sovyet Adalet Komiserliği bünyesinde bir Şeriat Komisyonu tesis edildi. Rus hukukunun Orta Asya koşullarına uygun hale getirilmesi ve genç yaşta evlenme ve poligami gibi konularda iki sistemin uzlaştırılması için Sovyet bölge yönetimlerine bağlı bir dizi komisyon kuruldu.

Recm ve el kesme gibi bazı şeri cezalar yasaklandı. Şeriat mahkemelerinin bu konulardaki verdiği kararların yüksek adalet organlarınca onaylanması zorunluydu. Bazı şeriat mahkemeleri kadının başvurusuna uyarak boşanma işlemi yapmayı reddetmek ve iki kadının şahitliğini bir erkeğin şahitliğine eş tutmak gibi konularda Sovyet hukukunu görmezlikten geldiler. Bu nedenle taraflardan birinin talebi halinde yeniden yargılanmayı mümkün kılan bir kararname Aralık 1922'de yayımlandı. Gene de davaların yüzde 30 ila yüzde 50 arasındaki bölümü şeriat mahkemelerinde görülüyordu, Çeçenistan'da ise bu oran yüzde 80'in üzerindeydi. Bunun da ötesinde, Sovyet yetkililerinin de bazen şeriat hukukundan etkilendikleri oluyordu: alkol alan veya örtüsüz bir kadınla eve giren erkeklerin cezalandırılması gibi.²⁷

Ayrıca paralel bir eğitim sistemi de kuruldu. 1922'de İslami vakıflara ait mülkiyet haklarının bir bölümü eğitim amacıyla kullanılmak şartıyla Müslüman yönetimine verildi. Bunun sonucunda, medrese sistemi oldukça genişledi. 1925'te Kafkasya'daki Dağıstan eyaletinde 183 devlet okuluna karşı 45,000 öğrencinin eğitim gördüğü 1,500 medrese bulunuyordu. Kasım 1921'e geldiğinde Orta Asya'da bini aşkın sovyet okulu bulunuyordu; ancak bu okullar kapasitelerinin oldukça altında, 85,000 öğrenciye sahiptiler.²⁸

Bolşevik siyaset İslami hareketin sağ ve sol kanatlarının ayrışması sonucunu verdi. Tarihçiler Müslüman liderlerin çoğunluğunun Sovyet iktidarı altında geniş bir inanç hürriyetine kavuşulduğuna ikna olarak işçi devletine koşullu destek sundukları konusunda fikir birliğine varmış gözüküyorlar.²⁹ Böylece, Bolşevikler Kazak pan-İslami grubu Uş-Juz (1920'de Komünist Partisi'ne katıldı) ile,

26) A. Park, *Bolshevism in Turkestan, 1917-1927* (New York, 1957), s. 214.

27) Bu ve önceki paragraf şu kaynaktan alınmıştır: A. Park, a.g.e., s. 229-234; F.M. Muhametşiy, a.g.e., s. 45-48; V.O. Bobrovnikov, *Musul'mane Severnogo Kavkaza* (Moskova, 2002), s. 217-234; D.T. Northrop, *Veiled Empire: Gender and Power in Soviet Central Asia* (New York, 2004), s. 77-78, 274-275; G. Massell, *The Surrogate Proletariat: Moslem Women and Revolutionary Strategies in Soviet Central Asia: 1919-1927* (Princeton, 1974), s. 202-203.

28) M. Bennigsen Bröxup, 'Russia and the North Caucasus', M Bennigsen Bröxup (der), *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance Towards the Muslim World* (Londra, 1992) içinde, s. 7; T. Martin, *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1929* (New York, 2001), s.130; A. Park, s. 242-243.

29) G. Massell, a.g.e.; A. Bennigsen ve S. Wimbush, *Muslim National Communism in the Soviet Union: A Revolutionary Strategy for the Colonial World* (Chicago, 1979); A. Khaleed, *The Politics....*

İran'daki pan-İslami Cangali hareketiyle ve mistik bir Sufi tarikatı olan Vaisitler ile ittifaklar kurmayı başardılar. Dağıstan'da Sovyet iktidarının kurulması büyük ölçüde Müslüman lider Ali Hacı Akusinski'nin partizanları sayesinde mümkün olabildi. Çeçenistan'da Bolşevikler güçlü bir sufi tarikatının başı olan Ali Mataev'i kazandılar, o da Çeçen Devrimci Komitesi'nin başına geçti.³⁰

Moskova, Orta Asya'da savaşmak üzere Rus olmayan, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan³¹ askeri birlikleri görevlendirdi. Tatar, Başkırt, Özbek ve Türkmen birlikleri Bolşevik düşmanı istilacılara karşı savaştılar. İç savaş sırasında Doğu ve Türkistan cephelerinde savaşan Kızıl Ordu birliklerindeki askerlerin yarısından fazlası Tatar'dı. Kafkasya'daki Kızıl Ordu birliklerinin içinde Kabartaylı molla Katkathanof'a bağlı "Şeriat Süvarileri"ne mensup on binlerce asker vardı. Tatar Bolşevik lideri Mir-Said Sultan Galiyev şöyle yazıyor: "İç savaş müddetince köylerin, hâttâ dağlı halkların tüm aşiretlerinin esas olarak dini saiklerle, 'Sovyet iktidarı bize Beyaz Ordu'dan daha geniş dini özgürlük tanıyor' diyerek Biçareov ve Denikin'in birliklerine karşı savaştığını görmek mümkündür."³²

Müslümanların bir bölümü devrimci sonuçlar çıkararak kendiliklerinden komünist partilere katıldılar. Trotskiy 1923'te güney cumhuriyetlerindeki parti üyelerinin en azından yüzde on beşinin İslama inananlardan oluştuğunu kaydederek onları "kapımızı çalan taze devrimci kadrolar" olarak nitelendirmişti. Orta Asya'nın bazı bölgelerinde komünist partisi üyelerinin en az yüzde yetmişi Müslümandı. Dini gelenek ve inançlarının izlerini beraberlerinde getiriyorlardı: 19-20'lerin ortalarında üst düzey komünist parti üyelerinin eşleri dahi örtülüydü.³³

Tarihçi Edip Halit'e göre, "tüm bulgular Türkistan Komünist Partisi kurulur-

30) A. Bennigsen and S. Wimbush, s. 222-223; V.O. Bobrovnikov, s. 218; M. Bennigsen Broxup, 6. bölüm; A. Avtorkhanov, s. 99.

31) Erken dönem Bolşevik literatüründe "Müslüman" sözcüğünün bir dini inanç tanımı olarak değil milliyet ve coğrafyaya ilişkin bir kısaltma olarak kullanıldığını önemle kaydetmek gerekiyor. Trotskiy bile "Müslüman milliyetçiliği"nden söz etmektedir ('Vospitanie molodezhi i natsional'nyi vopros', *Pravda*, 1 Mayıs 1923). Bu, dönemin geçerli anlayışını olduğu kadar Orta Asya'daki ulus-devletlerin yeni oluşu gerçeğini de yansıtmaktadır. Bennigsen ve Wimbush'un yukarıda anılan kitabı bu karışıklık tarafından ciddi ölçüde sakatlanmaktadır. 32) Mir-Said Sultan Galiev, 'The Tartars and the October Revolution' ve 'The Methods of Antireligious Propaganda Among Muslims' (1921), her iki yazı da şu kaynakta yeniden yayımlandı: A. Bennigsen ve S. Wimbush, s. 138-157. Rusya'nın Müslüman bölgeleri Sultan Galiyev gibi oldukça parlak komünist önderler yetiştirdiler. Bir öğretmen çocuğu olan Galiyev Kasım 1917'de 23 yaşındayken Bolşeviklere katıldı ve beş ay sonra İslam Komiserliği'nin başına geçti. Üretken bir yazar ve konuşmacıydı. Bugün iyice aşına olduğumuz, kendilerini "sosyalist" ya da "Marksist" olarak tanımlayan Üçüncü Dünya'nın ulusal kurtuluş hareketlerinin ve benzeri görüşlerin fikir babası Sultan Galiyev'dir. (Örneğin Cezayirli Ahmed Ben Bella ondan alıntı yapmaya bayılırdı.) Sultan Galiyev Doğu'daki ulusal kurtuluş hareketlerinin özü itibarıyla anti-empyalist, sosyalist ve devrimci olduğunu ileri sürmekteydi. Onun Marksizm, milliyetçilik ve İslam füzyonunun Bolşevizmden büyük bir sapma olduğu kuşku götürmez. Ancak bu durum dönemin özgül koşullarının ve Rus Devrimi'nin yenilgisinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Galiyev yükselen Stalinist bürokrasinin ilk önemli kurbanıdır.

33) L. Trotskiy, 'Tasks of Communist Education,' *Problems of Everyday Life* (New York, 1994) içinde, s. 118; A. Avtorkhanov, s. 102; D. Northrop, 'Hujum...'

ken Ceditlerin partiye bir an önce katılabilmek için kuyruğa girdiğini gösteriyor.”³⁴ Yine de 1917'nin ertesinde devrim vagonuna atladıktan sonra “işçi iktidarı” sloganını istismar ederek yerli, esas olarak da köylü halka saldıran Orta Asya'daki Rus şovenistlerinin alt edilmesi için esaslı bir mücadele vermek gerekti. İç savaş dolayısıyla bölgenin Moskova ile bağlantısının iki yıl boyunca kesilmesi bölgedeki kendinden menkul “Bolşevikler”in ellerini yerli halka eziyet konusunda serbest bıraktı. Bu nedenden ötürü, İslami bir silahlı isyan olan Basmacı hareketi ortaya çıktı. Lenin, yapılan hataların düzeltilmesinin “devasa, tümüyle tarihsel” önemine işaret ediyordu. 1920'de “Rus hakimiyetinin devamı olarak gördükleri (Orta Asya'daki) Sovyet iktidarının etrafına üşüşen çarlık dönemi artığı polis, asker, güvenlik kuvvetleri, yönetim elemanlarının Rusya'daki toplama kamplarına gönderilmesi” emrini verdi.³⁵ Bu temizlik hareketinin bir parçası olarak, Orta Asya'daki parti siyaseti “dini önyargulardan arınma”nın yalnızca Ruslar için bir önkoşul olduğunu belirtti. Ortodoks dini kanaatleri nedeniyle 1,500'ü aşkın Rus Türkistan'daki partiden atılırken, bir tek Müslümana dahi ceza verilmedi.³⁶

Stalin'in İslama saldırısı

Sovyet sanayisinin zayıflığı ve bu nedenle halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması için verilen mücadele, Bolşeviklerin din özgürlüğünü ve ulusal hakları garanti altına almaya yönelik çabalarının temelini sürekli olarak aşındırıyordu. Büyük yoksulluk rejimi aşağıya çekiyordu. Henüz 1922'de Moskova Orta Asya'ya aktardığı mali yardımları kesmek zorunda kaldı ve bu nedenle çok sayıda devlet okulu kapandı. Maaşlarını alamayan öğretmenler işlerini bıraktılar. Bunun anlamı cemaat tarafından finanse edilen Müslüman okullarının tek alternatif haline gelmesiydi: Eğitim komiseri Lunaçarski “Ekmek veremezken katığa el koymaya yeltenemezsiniz” diyordu. Şer'i mahkemelerinin tüm ödenekleri 19-24'te kesildi. Ancak ekonomik etkenler Müslümanların şikayetlerini mahkemeye taşımalarına zaten engel olmaktaydı. Genç bir kızın görücü usulü veya çokeşli evliliğe razı olmadığı takdirde açlığını giderme imkanını dahi bulması zordu, zira bulabileceği bir iş veya gidebileceği bir yer yoktu.³⁷ İşsizlik nedeniyle Rusya'da kadınların konumu zayıfladı, devletin annelik/doğum haklarını karşılayamaması sonucunda kadınlar yeniden evlerine çekilerek geleneksel aileye mahkum hale

34) A. Khaleed, *The Politics...*, s. 288.

35) Aktaran: H Carrère d'Encausse, *The Great Challenge: Nationalities and the Bolshevik State, 1917-1930* (New York, 1992), s. 183. Bennigsen ve Lemercier-Quelquejuy'a göre, “merkezdeki Sovyet iktidarı Müslümanları kendisine çekmekte isteksiz gözükseydi, aynı durum çevrede daha da şiddetli yaşanırdı” (*Islam in the Soviet Union*, s. 83).

36) A. Park, s. 209.

37) a.g.e., s. 242; G. Massell, s. 196-198, 258-259.

geldiler.

Yükselmekte olan Stalinist bürokrasi, kontrolünü merkezileştirmeye ve güçlendirmeye çalışırken, çarlarla Stalinizm arasındaki sürekliliğe vurgu yapmanın esas ulusal topluluk olan Rus ulusuna mensup olan işçileri rejime bağlayacak güçlü bir araç olduğunu keşfetti. Bu nedenle, Stalin giderek Rus olmayan cumhuriyetlerin sözde “ulusal sapmalar”ını hedef almaya başladı ve Rus şovenizminin yeniden canlanmasını teşvik etti. Bolşeviklerin ordu içinde, devlet ve ekonomi alanlarında muhtaç olduğu eski çarlık bürokratları arasında bu siyasetine destek buldu. 1922’de Lenin Bolşeviklerin “süte batmış sinek gibi Büyük Rus şovenizmi süprütüsü denizine batmak” üzere oldukları uyarısını yaptı.

Söz konusu eğilimler 1920’lerin ortalarından itibaren güçlenirken, Stalinistler “töre suçları”yla mücadele etme, “kadın hakları”na ve Özbekistan ile Azerbaycan özelinde tesettür konusuna odaklanma gerekçesiyle İslama yönelen geniş bir saldırıyı planlamaya koyuldu. Kampanyanın sloganı Orta Asya dillerinde de “bas-kın”, “taarruz” anlamlarına gelen “Hücum”du. İki yıl süren etkisiz propagandanın ardından, 8 Mart 1927’deki Dünya Kadınlar Günü’nde Hücum kitle eylemi aşamasına geçti. Kitle mitinglerinde kadınlara tesettürü bırakma çağrısı yapıldı, bölge kadınlarından oluşan küçük grupların platforma çıkıp peçelerini yakılan ateşe atmaları beklendi.

Hücumla ilişkin yakın dönemde yayımlanan bir kitabın yazarına göre, Bolşevik iktidarın ilk yıllarında Müslüman kadınları tesettürü reddetmeye teşvik etme –en azından zorlama- türünden fikirler Bolşevik düşünceye pek az sızabilmişti:

Özetle, başörtüsünün varsayılan toplumsal tehlikeleri ve zararlı etkileri 1926 öncesinde olsa olsa ikincil bir konuydu. Gerçekte ise, 1926 öncesinin parti siyaseti [tesettürün reddinin] Jenotdel’in* merkezi ilgi alanı olmayacağı konusunda oldukça berraktı. Genellikle tersi geçerliydi- hakim mevkilerde bulunan pek çok Bolşevik tesettürün bırakılmasını teşvik etmenin henüz olgunlaşmamış, partinin çıkarlarını zedeleyecek ve hedef saptıracak bir sapma olduğunu belirtmişti.³⁸

Kızıl Ordu komutanı Mihail Frunze, Mayıs 1920’de toplanan Türkistan Kadınları Birinci Kongresi’nin –tamamı tesettürlü- 118 delegesine hitaben yaptığı konuşmada kadınların giydiği “paranji”nin (yerlere kadar inen ağır at kılından yapılan çarşaf) Sovyet otoritelerinin gözünde onların politik görüşleri hakkında

38) D. Northrop, *Veiled Empire...*, s. 78.

*) **Jenotdel**: Aleksandra Kolontay ile Inessa Armand tarafından 1919’da Sovyetler Birliği’nde kurulan dünyanın ilk kadın bakanlığı. Sovyetler Birliği’nde yaşayan kadınların çalışma, evlilik, eğitim vb. konulardaki durumlarını iyileştirmeyi hedefliyordu. Kadın sorununun tamamen çözüldüğünü ileri süren Stalinist bürokrasi tarafından 1930 yılında kapatıldı (ç.n.).

herhangi bir olumsuzluğu ifade etmediğini söyledi. Nitekim iç savaş yıllarında bu çarşaf askeri amaçlara dahi hizmet edebilmişti: Delegelerin Türkistan'ın kurtuluşuna hizmet edebileceğini söyleyen Frunze şöyle devam ediyordu: "paranjinin altında onurlu bir kalp çarpıyor, paranjinin altında devrime hizmet edilebilir ve paranji bazen bir Kızıl Ordu gözcüsünü gizler."³⁹ 1923'te Orta Asya'daki parti liderleri Özbek kadınlarına tesettürü bırakma çağrısı yapanları "sol sapma" içinde olmakla suçlamıştı. Ağustos 1925'te dahi Tüm-Özbek Jenotdel'inin bir toplantısında ana konuşmacı "kadın sorunu'nun çözümünün esas yolunun kadınların ekonomik ve maddi güvenliğinin artırılması" olduğunu ileri sürerek tesettürün reddi siyasetini anti-Bolşevik bir siyaset olarak nitelendiriyordu. Bunun da ötesinde, bir Bolşevik "kadın sorununun çözümünü paranjiyi atmak olarak algılayan Ceditlerin anlayışına karşı çıkmalı ve bunun yerine kadınların politik ve ekonomik alanlardaki tam bağımsızlığını desteklemeliydi."⁴⁰

Buna karşılık, "Hücum" Marksist pratiği başaşağı çevirmeyi öneriyordu: Kadınlara eğitim görme, çalışma ve geleneksel ailenin dışında yaşama fırsatları yaratarak onların bağımsızlıklarını arttırmaya teşvik etmek yerine, Hücum çok eşliliği, erken evliliği ve başlık parasını yasaklarken onları propaganda zoruyla ikna etmeye çalışıyordu. Kampanya, cinsel ilişkilerin ve aile hayatının acil olarak dönüştürülmesi kadar iddialı bir hedef güdüyordu. Dahası, parti saflarında bu çabaya öncülük edebilecek yerel halktan kadınların neredeyse hiç bulunmamasına rağmen süratli bir kampanyayı amaçlıyordu. 1926 yılı itibariyle Özbekistan Komünist Partisi üyelerinin yüzde 93.5'i erkekti; Temmuz 1927'de 426 Özbek kadın partiye üyeydi, bu rakam parti üyesi kadınların dahi dörtte birinden azdı. Cumhuriyetin nüfusu o dönemde 5 milyonun üzerindeydi.⁴¹

Hücum, kaçınılmaz biçimde yerel halkın büyük çoğunluğu tarafından Rus sömürgecilerinin yabancı, zorla uygulanan bir dayatması olarak algılandı. Bunu vurulamak istercesine, Moskova Hücum siyasetini uygulamak için tamamı "Lenin tarafından rahatlıkla Büyük Rus şovenisti olarak tanımlanan kişilerin arasında" yer alan iki Rus erkeğini görevlendirdi.⁴² Bu türden bürokratlar için Müslüman kadınlarla ilgilenmenin özgürleşme üzerine yüksek fikirlerle pek az ilgisi vardı; onlar daha çok eksik istihdam edilen bir emek gücü kaynağı olarak kadınlara ilgi gösteriyorlardı.⁴³ Bu kampanya Ruslar ile Orta Asya'nın yerli halkları arasındaki derin ırksal gerilimin arkaplanını oluşturduğu bir ortamda uygulamaya kondu. Bu dönemin milliyetçiliği hakkındaki değerli bir çalışmanın yazarına göre:

Çatışmanın çoğu, elbette, şiddete dayanmıyordu. Sembolik şiddet içeren hare-

39) a.g.e., s. 80-81 (vurgu aslında)

40) a.g.e., s. 81. Ceditçi reformcular devrim öncesindeki dönemde tesettürün kaldırılmasının kadının statüsünün yükselmesinin önemli bir parçası olduğunu öne sürüyorlardı.

41) D. Northrop, 'Hujum...', s. 129 ve 11. dipnot.

42) G Massell, s. 227-228.

43) a.g.e., s. 165-171.

Devrimci Marksizm

ketler çok daha sık görülüyordu. Çatışmanın Orta Asya cumhuriyetleri üzerinde kimin hak iddia edebileceği konusunda oluşu nedeniyle sembolik konular özel önem kazanıyordu... Rusların Müslümanların dudaklarına domuz yağı sürmesi veya onları domuz eti yemeye zorlaması en sık rapor edilen sembolik şiddet türü olma konusunda açık ara öndeydi.

Stalin'in zorlama kolektifleştirme programının habercisi olan Hücum'un iradeci çılgınlığı kadınlar ve Komünist Partisi için büyük bir felaketti.⁴⁴ İlk olarak, tesettürün kaldırılması başarısız oldu: kamuoyu önünde örtülerini atan kadınların büyük çoğunluğu hızla yeniden örtündüler; neredeyse tüm parti-içi belgeler bu olguyu teslim ediyor. Ardından kampanyaya karşı kendisini öfke, düşmanlık ve nihayetinde şiddet aracılığıyla ortaya koyan ani ve sert bir tepki doğdu. Camilerdeki ibadet ve biraraya gelişlere katılımın büyük olduğu, başta genç kızlar olmak üzere Sovyet okullarında okuyan Müslüman çocukların okuldan alındığı ve yerel gençliğin Genç Komünistler Birliği'nden kitleler halinde istifa ettiği görüldü. Başını açan kadınlar sokaklarda artan biçimde saldırıya ve tacize maruz kaldılar. Bazı köylerde gençlik çeteleri kadınlara tecavüz ediyor, çok sayıda kadın sıklıkla kendi akrabaları tarafından öldürülüyordu. 1928'in ortalarına gelindiğinde şiddetin dizginlerinden boşandığı ve kadın-erkek ayırt etmeden "kültür devrimi" ile yakından uzaktan ilişkisi olan herkesi hedeflediği görüldü. Binlerce insan telef oldu. Katiller, yakalanıp cezalandırıldıkları durumlarda ise çoğu zaman yerel halk tarafından "şehit" ilan edildiler.⁴⁵

Hücum konusu üzerinde çalışan bellibaşlı tarihçiler, bu saldırının etkisiyle Sovyetler Birliği'nde İslam'ın güçlendiği konusunda hemfikirler. Tesettürün altı ay içinde ortadan kaldırılmasının hedeflenmesine rağmen partinin paranjiyi yok etmesi onyıllar aldı. 1950'li ve 1960'lı yıllara değin Orta Asya caddelerinde başörtüsü nadir değildi. Özbekistan'ın 1991'de SSCB'den ayrılmasından sonra, devlet müeyyidesi veya teşviki olmaksızın, ulusal bağımsızlığın sembolü olarak tesettür hızla geri geldi.⁴⁶

Teori ve pratik

Bolşeviklerin din özgürlüğü konusundaki sicili ile karşı karşıya kalan sağcı eleştirmenler rejimin zayıf olması nedeniyle Lenin'in gerçek amaçlarını gizleyerek Müslümanları ezmek için uygun zamanı beklediği fikrinde ısrar ediyorlar. Tam tersine, Lenin'in bu konuda devrim öncesi ile devrim sonrasındaki yıllardaki

44) Ne yazık ki Rusya'daki kadın kurtuluş hareketi üzerine çalışan en önemli tarihçilerden biri olan Richard Stites Hücum'un Stalin'in "cinsiyetçi Termidor"unun bir parçası olduğunu görememiştir (R. Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism and Bolshevism 1860-1930* (Princeton, 1978), s. 340).

45) G. Massell, s. 275-284; D. Northrop, 'Hujum...'

46) D. Northrop şöyle yazıyor: "Hücumun başörtüsüne saldırısı yalnızca onun gücünü artırdı, kısa vadede türbanlı kadın sayısı arttı." 'Hujum...', s. 145.

yazılarında ve siyasi pratiğinde kuvvetli bir süreklilik vardır. Komünist partiler, ancak karşı-devrimci gericiliğin başlangıcı olan 1920'lerin ortalarından itibaren bu gelenekten kopmaya başladılar, 20'li yılların sonunda ise Leninizme kesin olarak sırt çevirdiler.

Bolşevikler sadece dini azınlıkların Sovyet iktidarını desteklemesini sağlamak için onları kandırmayı amaçlıyor olsalardı, iç savaş bittikten sonra şeriat mahkemelerinin ve din okullarının kurulmasına onay vermeleri için herhangi bir gerekçe olmazdı. Bolşeviklerin işe almalarında yerli halka öncelik tanınması, Kiril alfabesinin kaldırılması, Rus yerleşimcilerinin yeniden yerleştirilmeleri, fabrikaların eski imparatorluğun uzak bölgelerine taşınmasını içeren geniş "pozitif ayrımcılık" programları gibi, paralel yasal ve eğitim sisteminin kurulması da azımsanmayacak miktardaki kaynağın merkezi devlet aygıtından aktarılmasını gerektiriyordu. Bolşeviklerin dini inanç sahibi herkesi ezmek gibi bir niyeti olsaydı, dini pasifistlerin askerlik hizmetinden kaçmalarına 1918'den itibaren göz yummazlardı.

Bu durum, ulusal sorunla derinden ilişkisi bulunan dine yaklaşıma ilişkin olarak Bolşevikler arasında anlaşmazlıkların mevcut olmadığı anlamına gelmez. Bir kısım önder dahil olmak üzere çok sayıda Bolşevik, herşeye rağmen Lenin ve Trotskiy'in erken döneme damgasını vuran görüşlerine karşı çıkıyordu. Bu yoldaşlar ezilenlerin milliyetçiliği ile ezenlerin milliyetçiliği arasında veya ezilenlerin dini ile ezenlerin dini arasında ayırım yapmıyorlardı. Onlara göre din bir düşmandı. Lenin milli ve dini haklara yönelik bu soyut karşıtlığın canlanan Rus sovenizmi ile tam olarak uyumlu olduğunu öteden beri belirtiyordu.

Lenin ve Stalin ulusal sorun konusunda ihtilafa düşünce anlaşmazlık doruk noktasına çıktı. İhtilaf temel bir siyasi ilkeye ilişkindi⁴⁷ ve merkeze uzak cumhuriyetlerden Bolşeviklerin katılımıyla Haziran 1923'te Moskova'da düzenlenen kapalı bir toplantıda ele alındı. Din konusu, özel olarak da İslam tartışma boyunca gündeme geldi. Stalin'in pozisyonunu temsil eden Ordjonikidze'ye arka çıkan ultra-solcular, sürekli olarak Lenin'in milliyetler siyasetine ve partinin dine ilişkin "liberal" yaklaşımına saldırdılar. Örneğin, bir Kırım Tatarı olan Firdiyevs, Ceditlerle birlikte Orta Asya'da "işleyen bir cami" kurmaktan bahsettiği için Türkistanlı lider Hodjanov'a saldırdı. Ek olarak, Bolşeviklerin Doğu'daki komünist yetkililerin yerel dilleri öğrenmesi doğrultusundaki ısrarını ulusal azınlıklara, -bu tartışmanın bağlamında- Ruslara yönelen "yeni türde bir baskı" olarak tanımlayıp eleştirdi.⁴⁸

Hodjanov'un konuşması, partinin ulusal sorun konusundaki bildirimlerini bir ilke sorunu olmaktan ziyade bir tür "harici siyasi oyun" olarak gören anla-

47) Bu konuyu *International Socialism* dergisinin 94. sayısında yayımlanan, yukarıda referans verilen yazımda açıkladım.

48) *Tainy Natsional'noi Politiki TsK RKP: Stenograficheskie Otchet Sekret-nogo IV Soveshchaniia TsK RKP, 1923g* (Moskova, 1992), s. 256-257.

Devrimci Marksizm

yıştan kendisinin dahi etkilendiğini gösterdi. Bu yanlışı düzeltmek amacıyla Hodjanov'un sözünün Trotskiy tarafından kesildiği stenografik kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak buna rağmen Hodjanov'un Türkistan'daki din politikasına ilişkin değerlendirmeleri partinin Lenin'in taktiklerini uygulama konusundaki çabalarını yansıtmaktadır:

Ceditlerin yardımı ile birlikte yaşayan bir cami ortaya çıkıyor. Dinsel unsurlarla, ulemayla verilen somut mücadele, "kadılık" müessesesinin yaşama geçirilmesi mücadelesi biçiminde ifade edilmelidir. Bu noktada Ceditlerimizin bu kişilerin ruhban sınıfından değil liberallerden oluştuğunu garantilemeleri gerekir. Fergana'daki Kırgız nüfusu arasında resmi halk kadılığı kurumunu kurmaya ihtiyacımız var ve bunun anlamı daha sol unsurlara dayanan bir pozisyonu kazanmaktır. Ardından vakıf mallarının yönetimi ve işletilmesi sorunu geliyor. Bu sorunları çözerken parti dışındaki entelijensiyannın sol unsurları ile, liberallerle ittifaka ihtiyacımız var.⁴⁹

Benzer şekilde, Azerbaycanlı Ahundov da muhafazakâr İslami elitleri etkisizleştirmek amacıyla, Ramazan ayı boyunca Müslümanlara fitrelerini dini hiyerarşi kanalıyla vermek yerine doğrudan Doğu'daki kıtlık kurbanlarına bağışlamaları doğrultusunda fetva vermeleri için "az çok liberal mollaların" ikna edilmesinden söz etmiştir. Azerbaycanlı komünistler, bu yolla Hodjanov'un "yaşayan cami"sinin kontrolünü geleneksel İslami liderlerin elinden almayı umuyorlardı.⁵⁰ Tersinden, Çeçenyalı Elderhanov dini ve ulusal duyguları aşağılamanın felaketli sonuçlarına işaret ediyordu: "Bir taraftan mollaları sakalından çekiştirirken ve halkı perişan eden, eşkiyaları dağlara çıkararak vergileri (hedeflenen rakamın ancak % 5-6'sı toplanabildi sonunda) süngü zoruyla dayatırken diğer taraftan işçilere yaltaklanan konuşmalar yapmak, gülücükler dağıtmak son kertede Sovyet iktidarına düşmanlığı beraberinde getirmiştir."⁵¹

Bolşeviklerin sağcı eleştirmenleri ile benzer şekilde, Bolşeviklerin iç savaşın dayatmasıyla Marksist ilkelerden geri adım atarak ulusal ve dini hislere taviz verdiğini ileri süren bazı unsurlar solda da mevcuttur.⁵² Tarihi belgeler, Lenin ve Trotskiy'in yaptığının bu olmadığını ve onlarla anlaşmazlığa düşen Bolşeviklerin bu tartışmada Stalin'in yanında yer aldığını açıkça gösteriyor. Daha da önemlisi, anlaşmazlık içinde buldukları halkların desteğini almak amacıyla Bolşeviklerin kendi ilkelerini çiğnediğini ileri süren bu tembel anlayış, sonuçta her türlü birleşik cephe olasılığını geçersizleştiriyor. Marksist ilkeleri terketme korkusuyla, yalnızca fikirlerinin uyduğu insanlarla birleşik cephe kurulabileceği fikrine

49) A.g.e., p. 113. Dört günlük konferansın sonunda yaptığı kapanış konuşmasında Zinovyev, Hodjanov'un konuşmasını övgüyle anmıştır (a.g.e., s. 223).

50) a.g.e., s. 162-163.

51) a.g.e., s. 197.

52) Örneğin bakınız: Hannah Sell'in 'Islam and Socialism' (İslam ve Sosyalizm) başlıklı yazısı, *Socialist Today*, no 87 (Ekim 2004), veya G. Byrne'nin *Solidarity*'nin 46., 47., 48. ve 50. sayılarında yayımlanan çok daha zayıf yazıları (2004).

kapılmak çocuk yuvası materyalizmidir.⁵³

Bolşeviklerin ulusal hakları desteklemesi her türlü ayrılma talebini özendir-mek anlamına gelmiyordu. Lenin kendi hakim sınıflarına karşı mücadele eden farklı uluslardan işçilerin birliğinin artırılması amacıyla somut koşullara uygun siyasetin gerekliliğini belirtiyordu. Lenin ulusal soruna ilişkin yazılarında din ko-nusuna fazla yer vermemişti; fakat bu durumun din özgürlüğünün çarlık iktidarı altında yaşayan ulusal hareketlerin esas taleplerinden biri oluşunun açıkça ortada olmasından kaynaklandığını kolaylıkla farz edebiliriz.⁵⁴ Kısaca ifade etmek ge-rekirse, pozisyonu şuydu: Dini inanç temelli her türlü baskıya karşı mücadele? Tabii ki evet. Her türlü dini gelişmeyi, genel olarak “dini kültür”ü desteklemek? Tabii ki hayır.⁵⁵ Marksistlerin dini özgürlükler talebine aktif olarak sahip çıkıp çıkmaması ise soyut sloganlara değil yalnızca somut koşullara bağlı olarak gün-deme gelebilir.⁵⁶ Bolşeviklerin şeriat hukukuna toleranslı davranmalarının sebebi İslami muhafazakârlığa yalnızca Büyük Rus şovenisti siyasetlere karşı mücade-le yoluyla meydan okunabileceğini kavramalarıydı; bu sayede dini elitlerin tüm toplumsal sınıfları caminin çevresinde kaynaştırabilme kabiliyetini azaltmayı ve Müslüman toplumun kendi içindeki sınıf çelişkilerini açığa çıkarmayı amaçlıyor-lardı.

Moskova’daki Bolşevik önderliğin benimsediği politikalar ile Ruslar ara-sında yeşeren şovenizmin veya yerel aktivistler arasında yaygınlaşan ultra-sol-culuğun daimi sorunlara neden olduğu uzak bölgelerdeki tecrübesiz yoldaşların sergilediği davranışlar arasında sıklıkla farklılıklar ortaya çıkıyordu.⁵⁷ Mollaları sakallarından çekiştirmek, en az Sovyet mahkemesinin alkol alan bir kişiye para cezası vermesi kadar Moskova’nın politikalarını reddetmek anlamına geliyordu. Lakin dini özgürlük dar yobaz gruplarının din adına her istediklerini yapabilmesi demek değildi: bu yüzden şeriat hukukunun aşırı yorumlarına karşı sınırlamalar getirildi. Jenotdel’den kadınlar dünyadan yahtılmış İslami toplulukların bağrında yaygın olan dehşet verici cinsiyetçiliğe karşı mücadelenin bedelini yer yer hayat-larını yitirerek ödediler.

53) “ ‘Uzlaşma’ya yönelik görünüşte devrimci korkunun arkasında gerçekte siyasi pasiflik yatmaktadır...bu ciddi bir siyasi mücadeleyi gerektiren bir yanılsamadır.” L. Trotskiy, ‘On the United Front’, *The First Five Years of the Communist International*, cilt: 2 (New York, 1974) içinde, s. 96.

54) Örneğin, Lenin Polonyalı köylülerin “milliyet, din ve ‘Polonya’ toprağı mücadelesi”nden (‘Critical Remarks on the National Question’, 1913) ve erken kapitalizmin “tüm eski ortaçağa özgü, kastsal, yerel, yarı-millî, dini ve öteki engelleri” ortadan kaldırarak toprakları ulus-devletler biçiminde birleştirdiğini belirtir (‘The Rights of Nations to Self-Determination’, 1914). Trotskiy ‘Müslüman milliyetçiliği’nden söz eder (bakınız 31 nolu dipnot).

55) Lenin, ‘Critical Remarks on the National Question’.

56) Örneğin Nick Grant ile Ger Francis’in dini okullar üzerine yaptığı ve SWP’nin Konferans-öncesi Tartışma Bülteni’nin 2 ve 3. sayılarında (2005) yer alan tartışmaya bakılabilir.

57) 35 nolu dipnota bakınız.

Devrimci Marksizm

Zinovyev ve Radek, Eylül 1920'de Bakü'de yapılan Doğu Halkları Kurultayı'nda Batı emperyalizmine karşı "kutsal savaş" (gazavat) çağrısı yaptı. Bunun oportünist bir slogan olup olmadığına karar vermek için çağrının yapıldığı dönemdeki siyasi durumu değerlendirmek gerekir. Bolşevik Partisi bu dönemde ultra-solculuğun yükselişinin yanı sıra eski sömürgelerdeki şovenist sızmalardan da büyük zarar görüyordu. Önderlik milyonlarca insanın anlayabileceği bir dilde konuşmaya çalışıyordu. Eğer halkı Sovyet iktidarı için savaşmaya ve ölmeye teşvik ediyorsanız ve çoğunun savaşmayı ve ölmeyi dini terimler aracılığıyla algıladıklarının farkındaysanız, bu insanlar için savaşın bir yönüyle dini bir savaş olduğunu görmemeniz için fazla neden yoktur. Aynı anda, Zinovyev ve Radek savaşın gerici mollalara karşı savaşımı da içeren bir sınıf savaşı olduğunu da defalarca vurgulamışlardır: "Sizler kendi hükümetlerinizin kutsal savaş çağrısını da sıkça işittiniz, peygamberin yeşil sancağı altında yürüdünüz, ancak tüm bu kutsal savaşlar sahteydi, yalnızca kendi çıkarlarınızı düşünen yöneticilere hizmet etti ve sizler, köylüler ve işçiler, bu savaşlardan sonra köle olmaya devam ettiniz... Biz kendi refahınız, kendi özgürlüğünüz ve kendi yaşamınız için sizi kutsal savaşa davet ediyoruz!"⁵⁸

Gerçekten de, muhafazakâr Müslümanlar Sovyet rejimine saldıran karşı-devrimci güçlere katıldıklarında onlara merhamet edilmedi. İmam Necmeddin Gotsinskiy Eylül 1920'de Dağıstan'da Bolşeviklere karşı silahlı bir ayaklanma başlattı. Gotsinskiy'in yaklaşımı selefi Uzun Hacı tarafından şöyle ifade edilmişti: "Mühendisleri, öğrencileri ve [Latin veya Kiril alfabesini kullananları kast ederek] soldan sağa doğru yazan herkesi asmak için ip dokuyorum." Ayaklanma Gotsinskiy'in de ele geçirildiği kanlı bir çarpışmanın sonunda 1925'te bastırıldı.⁵⁹

Sonuç

Lenin ve Trotskiy'in başında bulunduğu Bolşevik önderliğin benimsediği, devrimci partinin -eyleminin değil- sözünün ateist, devletin ise din-karşıtı değil dindışı olması lüzumuna işaret eden Marksist yaklaşım tamamen doğrudur. Çarlık döneminin mirası olan dinin bu dönemin yönetici sınıfıyla olan güçlü iliş-

58) 'Manifesto of the Congress to the Peoples of the East,' *Baku: Congress of the Peoples of the East* (New Park Publications, 1977) içinde, s. 172. Kongre her çeşit sorunla kuşatılmıştır ama bu sorunların derinliklerine burada girmemize olanak yok. Komünist Enternasyonal'in 1922'de toplanan dördüncü kongresi, ikinci kongrede kabul edilen siyaseti düzeltilmiş ve emperyalizme karşı pan-İslamcı gruplarla geçici ittifaklara imkan vermiştir (E H Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, cilt: 3 (Harmondsworth, 1971), s. 476).

59) M Bennigsen Broxup, 'The Last Ghazavat: The 1920-1921 Uprising', Bennigsen Broxup (der), *The North Caucasus Barrier* içinde, a.g.e., s. 112-145. Bennigsen Broxup'a göre yerel Bolşeviklerin kabul ettiği ultra-sol siyasetler de Gotsinskiy'in isyanına desteği artmıştır.

kisine rağmen dini cemaatlere önemli ölçüde özgürlük tanındı. Bolşevik kadrolar, -aralarında Müslümanların da bulunduğu- kendilerini devrimci olarak nitaleyen dini inanç sahiplerine de açıldı. Komünist olmamasına rağmen devrimi destekleyen inanç sahipleri de devlet organlarında önemli görevlere geldiler. Önemli Müslüman örgütlerinden bir kısmı ya tamamen komünist partilere katıldı ya da Bolşeviklerin yanında devrimi savundu.

Müslümanların din özgürlüğü talebi ulusal hak talepleriyle yakından ilişkiliydi. Bolşevikler Müslümanlarla birlikte bu hakları kazanmak için çarlık taraftarlarına ve Rus sömürgecilerine karşı olduğu kadar ultra-solcu komünistlere karşı da mücadele ettiler. Bu haklar inananların üzerine çullanmaya hazırlanan din-karşıtı bir rejimin verdiği tavizler olarak değil, devrim için verilen mücadele ile ve devrimin bir parçası olarak kazanıldı. Bu haklara karşı gelişen saldırılar, pek çoğu iç savaşın ardından devlet aygıtına sızan ve giderek Stalin'i karşı-devrimin lideri olarak görmeye başlayan askerler olan Rus şovenistleri tarafından başlatıldı. Bununla beraber, saldırıyı başlatan söz konusu unsurlar, ulusal ve dini haklardan söz etmelerine karşın Lenin'in yaklaşımını reddeden güçlü ultra-solcu çevreler tarafından desteklendi (Bu yoldaşların büyük bölümü Stalin tarafından ortadan kaldırıldı).

İslami tesettür Lenin önderliğindeki Bolşevikler açısından üzerinde durulan bir konu değildi. Tesettüre karşı saldırı 1927 yılında Rus şovenistleri ve Stalinistler tarafından başlatıldı, bu olay yalnızca birkaç yıl sonra başlayacak olan zorunlu kolektifleştirme faciasının ürkütücü bir habercisiydi. Kadınların tesettürünün zorla kaldırılması Leninizmi başaşağıya çeviren Stalinizmin siyasetiydi. Bu nedenle, Avrupa'daki Müslüman kadınların tesettür hakkını savunmak için ayağa kalkan, Irak, Filistin ve Afganistan'daki işgallere karşı Müslümanlarla birlikte sokağa çıkan, Müslümanların bu işgallere şiddet kullanarak karşı çıkma hakkını savunan ve sol kanat Müslümanlarla Respect türünden birleşik cephe koalisyonlarında birleşen sosyalistler kökleri Lenin ve Trotskiy'e uzanan bir geneleği sürdürüyorlar.